

УДК 342.7

DOI 10.32782/chasopyskiivp/2022-2-1

Букач Володимир Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу і криміналістики
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-9836-9524

КОНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

У статті узагальнено та проаналізовано конституційний механізм забезпечення реалізації політичних прав і свобод людини і громадянина в Україні. Особливу увагу приділено інститутам конституційного права, зокрема, парламенту, Президенту України, виконавчій та судовій влади що покликані забезпечувати зазначені права. Реалізація конституційних політичних прав і свобод неможлива без забезпечення організаційно-політичної діяльності її державних органів, громадських організацій, посадових осіб. Це прямо впливає з сутності права. Діяльність названих суб'єктів у даній сфері не самоціль, а свідчення реальності свободи особистості, проголошеної в суспільстві, необхідний фактор переводу правових можливостей у сферу реального використання соціальних благ, користування благами свободи, що закріплені в Конституції України. Тому так важливо визначити роль і значення як держави в цілому, так і окремих її органів у механізмі забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян.

Серед задач, які потребують свого вирішення, однією з найважливіших є дослідження механізму забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян.

Охорона, захист, гарантування, дотримання і повага прав і свобод особи складають предмет великої кількості науково-теоретичних досліджень. Однак, вважаємо за необхідне розглянути вищезазначені питання з принципово нової точки зору, а саме «через призму» функціонування єдиного і цілісного механізму забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян. Розкриття змісту механізму забезпечення політичних прав і свобод людини і громадянина дає можливість більш детально та конкретно визначити ланцюжок від закріплення їх у конституції до моменту користування ними.

Конкретизація конституційних політичних прав і свобод громадян передбачає наявність механізму, що забезпечує відповідність прав і свобод громадян.

Ключові слова: політичні права і свободи, конституційний механізм, забезпечення та охорона прав і свобод, інститути конституційного права.

Bukach Volodymyr. Constitutional mechanism for ensuring the realization of political rights and freedoms of man and citizen in Ukraine

The article summarizes and analyzes the constitutional mechanism for ensuring the realization of political rights and freedoms of man and citizen in Ukraine. Particular attention is paid to the institutions of constitutional law, in particular, the Parliament, the President of Ukraine, the executive and the judiciary, which are designed to ensure these rights. The realization of constitutional political rights and freedoms is impossible without ensuring the organizational and political activities of its state bodies, public organizations, and officials. This follows directly from the essence of law. The activity of these subjects in this area is not an end in itself, but evidence of the reality of individual freedom proclaimed in society, a necessary factor in the transfer of legal opportunities in the real use of social benefits, use of freedom, enshrined in the Constitution of Ukraine. That is why it is so important to determine the role and importance of both the state as a whole and its individual bodies in the mechanism of ensuring the constitutional political rights and freedoms of citizens.

Among the tasks that need to be solved, one of the most important is the study of the mechanism for ensuring the constitutional political rights and freedoms of citizens.

Protection, protection, guarantee, observance and respect of the rights and freedoms of the person are the subject of a large number of scientific and theoretical studies. However, we consider it necessary to consider the above issues from a fundamentally new point of view, namely "through the prism" of the functioning of a single and integrated mechanism for ensuring the constitutional political rights and freedoms of citizens. Disclosure of the content of the mechanism for ensuring the political rights and freedoms of man and citizen makes it possible to define in more detail and concretely the chain from their enshrinement in the constitution to the moment of their use.

The concretization of constitutional political rights and freedoms of citizens presupposes the existence of a mechanism that ensures compliance with the rights and freedoms of citizens.

Key words: political rights and freedoms, constitutional mechanism, provision and protection of rights and freedoms, institutions of constitutional law.

Постановка проблеми. Механізм забезпечення прав і свобод громадян поки що не став цілісним об'єктом спеціальної уваги дослідників. В попередніх дослідженнях піднімалися важливі, але лише окремі його аспекти, в працях М. Гуренко, О. Лукашової, О. Марцеляка, О. Мордовця, О. Негодченка, А. Олійника, В. Погорілка, П. Рабиновича та інших вчених, що надало значну допомогу в осмисленні проблеми забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян.

Метою статті є дослідження структурної характеристики конституційно-правового механізму забезпечення політичних прав і свобод людини і громадянина в Україні, обґрунтування складових категорій які визначають послідовність забезпечення зазначених прав;

– висвітлити зміст і поняття складових елементів механізму конституційних політичних прав та свобод;

– здійснити огляд наукових праць учених конституціоналістів, які досліджували питання механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина;

– узагальнити теоретичні підходи до проблем забезпечення конституційних прав і свобод та запропонувати способи їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося у попередньому підрозділі, конституційні політичні права і свободи громадян можна розглядати як можливості щодо участі в управлінні державними справами, об'єднання в політичні партії, участі в мирних зборах, мітингах, вуличних походах та демонстраціях, а також можливості звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що передбачено Конституцією та законами України.

Реалізація зазначених можливостей дозволяє громадянам у встановлених межах активно впливати на організацію і діяльність держави та її органів, інших суб'єктів політичної системи, а саме політичну сферу суспільного життя, так брати участь у суспільному житті держави.

Взаємодія між системою (механізмом) забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян та системою дій громадян по реалізації певних політичних прав і свобод виражається у впливі не лише на процес реалізації зазначеної групи прав, але й у впливі один на одного. Це виявляється у компенсації усього механізму забезпечення прав і свобод, завдяки чому недоліки одного елемента компенсуються іншими, що забезпечує його стабільність.

У новітній юридичній літературі, даючи характеристику різних динамічних правових процесів, а також функціонуючих соціально-правових інститутів, багато авторів користуються терміном «механізм». Наприклад, виділяють «механізм держави» [1, с. 95-110], «механізм управління» [2, с. 74], «механізм правового впливу» [3, с. 434-438], «механізм правового регулювання» [4, с. 341-342], «механізм реалізації норм права», «механізм державно-правового регулювання» [5, с. 307-310], «механізм адміністративно-правового захисту» [6, с. 9].

Досить новим у теорії права є поняття правового впливу, під яким розуміють результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини як систему правових засобів (норм права, правовідносин, актів реалізації та застосування) та інших правових явищ (правосвідомості, правової культури, правових принципів, правотворчого процесу) [3, с. 436].

Дія механізму державно-правового впливу направлена на досягнення цілей, що стоять перед державою, суспільством, правом. Мабуть, необхідно виходити з того, що цілі випливають з основних положень Конституції України є загальними для держави і права. На нашу думку, до них відносяться: по-перше, визнання та забезпечення основних прав і свобод людини та громадянина, зокрема, політичних згідно з загальноприйнятими принципами та нормами міжнародного права; по-друге, створення правової держави, в якій державна влада і право спираються на загальнолюдську ідеологію; по-третє, забезпечення соціального розвитку суспільства, в якому будуть створені умови для гідного життя та вільного розвитку людини; по-четверте, – це укріплення конституційної законності, що ґрунтується на бездоганному дотриманні, виконанні та застосуванні правового нормативного матеріалу, на якості нормативних актів, що приймаються, і нарешті встановлення міцного правового порядку, що гарантує стабільність суспільних відносин, охорону прав і свобод громадян, суспільства.

У літературі категорія «механізм» розглядається інколи як тотожне поняттю «процес» [7, с. 35]. Гадаємо, що така точка зору щонайменше є спірною. Справа в тому, що будь-який процес завжди детермінований певною сукупністю фактів, що визначають його виникнення, існування та розвиток [8, с. 76]. Іншими словами, процес завжди повинен бути обумовлений матеріально. Причому фактори, що лежать у площині процесу, повинні бути включеними до однієї з форм об'єктивного зв'язку, тобто виступати

обов'язковими умовами взаємодії «причини» та «наслідку», необхідності та випадковості, «можливості та дійсності». Саме сукупність активних факторів і є двигуном або механізмом процесу.

Окремі автори визначають механізм реалізації прав людини як сукупність передбачених та припустимих правових засобів, що забезпечують реалізацію конституційних норм, які закріплюють основи правового статусу особистості [9, с. 95]. І. Ростовщиков обстоює думку про те, що механізм реалізації прав людини – це соціально зумовлений і юридично передбачений комплекс узгоджених дій особистості як правовласника, зобов'язаних та інших суб'єктів, спрямованих на те, щоб особистість користувалася соціальним благом, яке опосередковане правом (свободою) [10, с. 46]. У свою чергу А. Олійник під механізмом реалізації прав і свобод людини і громадянина розуміє сукупність чинників, які рухають сам процес, тобто виступають необхідною передумовою переведення благ, закріплених нормою права, у практичну життєдіяльність конкретної людини. Цей процес об'єднує дві сторони: активна діяльність самої людини, яка є носієм права, та обов'язкова діяльність певного суб'єкта, що повинен виконати обов'язок або забезпечити його здійснення [11, с. 6].

Наведені аргументи дозволяють нам визначити механізм забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян, як сукупність суб'єктивних та об'єктивних чинників, що виступають необхідними умовами переведу благ, які визначені конституційними політичними правами і свободами, в практику як індивідуальної життєдіяльності кожної людини, так і функціонування інститутів громадянського суспільства, які є суб'єктами політичної системи суспільства.

Оскільки будь-який механізм являє собою систему з високим ступенем організованості, а всяка система, в свою чергу, структуру, то це в повній мірі відноситься й до механізму забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян України.

У філософській літературі під структурою об'єкта розглядається «принцип, спосіб, закон зв'язку елементів цілого, система відносин елементів у межах даного цілого» [12, с. 4]. Однак, у даному визначенні відносини між елементами підміняють самі елементи [13, с. 67-72]. Жодна структура не існує поза її носіїв. У цьому зв'язку більш конструктивним вважається поняття структури, що об'єднує як відношення між елементами, так і самі елементи [14, с. 312-315].

Як у всякій складній системі, в структурі механізму забезпечення конституційних політичних

прав і свобод громадян існують компоненти різного порядку та різної складності. Кожний структурний елемент механізму забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян має особливе призначення в сфері реалізації, охорони і захисту прав і свобод:

- правовий статус громадян та їхніх об'єднань як юридична передумова забезпечення прав і свобод закріплює у нерозривній єдності права, свободи і обов'язки як нормативно забезпечену можливість користуватись суспільними благами, що опосередковуються ними, та необхідність слідувати певним типам поведінки в інтересах інших осіб, суспільства та держави;

- нормативно-правові засоби забезпечення політичних прав і свобод громадян (юридичні гарантії) створюють належні юридичні можливості для ефективного здійснення, охорони та захисту прав і свобод громадян;

- загальносоціальні умови забезпечення політичних прав і свобод громадян як комплекс соціально-економічних, політичних, економічних та інших умов суспільної життєдіяльності виступають фактичними середовищем здійснення, охорони і захисту зазначених прав і свобод громадян.

Так, на думку вітчизняних правників А. Колодія та А. Олійника, механізм забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян повинен включати в себе наступні елементи: а) гарантії їх здійснення; б) юридичні елементи механізму реалізації; в) процес практичного втілення можливості та необхідності у дійсність; г) умови і фактори такого процесу [15, с. 221]. Визначившись зі структурою механізму забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян, зупинимось більш детально на кожному з його елементів.

Особливе значення для забезпечення конституційних політичних прав і свобод мають гарантії, що являють собою систему норм-принципів, умов і засобів, які забезпечують у своїй сукупності здійснення зазначених прав і свобод. Система гарантій політичних прав і свобод громадян включає в себе передумови політичного, економічного, соціального, ідеологічного, правового характеру, що необхідні для їх реалізації, включаючи механізм їх охорони і захисту.

Значне місце серед них займають політичні гарантії. Вони являють собою закріплені конституційними принципами політичні умови та засоби, що забезпечують здійснення основних прав і свобод людини і громадянина. До них відносять конституційні норми, що закріплюють обов'язки держави, її органів та інших суб'єктів

політичної системи суспільства зі створення умов та використання засобів здійснення конституційних політичних прав і свобод. Належне місце у системі органів державної влади щодо гарантування політичних прав і свобод відводиться Парламенту – Верховній Раді України. Адже на цей орган покладене завдання законодавчого закріплення різновиду політичних прав і свобод як правової основи механізму їх забезпечення. Так, на виконання положень Конституції України реалізація політичного права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36) можлива завдяки прийнятим Законом України «Про об'єднання громадян», «Про політичні партії». Деталізація положень ст. 38 Конституції України знайшла свій вияв у Законах України «Про державну службу», «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України» та інших. Порядок розгляду звернень, пропозицій, заяв і скарг громадян регламентується Законом України «Про звернення громадян» тощо.

Відповідно до норми ст. 85 Конституції України, кожний народний депутат входить до конституційного складу Верховної Ради України, здійснює захист прав і свобод громадян шляхом виконання покладених на нього посадових обов'язків. Так, громадяни часто звертаються до народних обранців з проханням вплинути на посадових осіб, які не бажають реагувати на звернення громадян. Актом реагування на такі звернення є депутатський запит.

Належне забезпечення політичних прав і свобод залежить від того, які нормативні акти прийме Верховна Рада України щодо регулювання зазначеної групи прав і свобод. У попередньому розділі нами були розглянуті нормативно – правові акти в означеній сфері правового регулювання, а тому не має сенсу повторного зупинятися на цьому питанні.

Не менш важливою функцією Верховної Ради в напрямку захисту прав і свобод, зокрема політичних, є установча функція. При її реалізації слід виділити такі напрями діяльності парламенту: а) участь у формуванні органів виконавчої влади; б) формування органів судової влади; в) створення парламентських структур; г) участь у формуванні інших державних органів; д) вирішення питання територіального устрою України і забезпечення формування органів місцевого самоврядування. Саме від належного виконання установчої функції парламентом і залежить належний рівень гарантування політичних прав і свобод громадян.

Крім вищезазначених повноважень, Верховна Рада України наділена правом законодавчого регулювання діяльності державних органів.

Складовою частиною установчої функції Верховної Ради України є призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на якого покладається здійснення функції парламентського контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина. Його щорічні доповіді Парламентові дозволяють виявити недоліки щодо стану дотримання та захисту політичних прав і свобод громадян в Україні. І нарешті при гарантуванні політичних прав і свобод громадян не менш важливою є функція парламентського контролю яка в свою чергу, включає контроль за додержанням прав людини.

Надійним гарантом політичних прав і свобод громадян є Президент України (ст. 102 Конституції України). Зміст зазначеного конституційного принципу, насамперед реалізується через здійснення конкретних повноважень Президента України, визначених у Конституції України. Вже те, що глава держави є гарантом Конституції України, забезпечення прав і свобод та обов'язків людини і громадянина, свідчить про його широкі повноваження у вирішенні різноманітних питань людини, функціонування громадянського суспільства та його членів. Численні Укази Президента, що розглядалися в першому розділі направлені саме на регулювання суспільних відносин, в межах яких реалізуються політичні права і свободи громадян.

Однією з важливих юридичних функцій забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян є діяльність виконавчої влади. Основний Закон держави покладає на органи виконавчої влади обов'язки створювати необхідні умови для участі громадян в управлінні справами держави, зокрема, реалізації їх права на об'єднання в громадські організації, на мирні збори, мітинги, вуличні походи, демонстрації тощо). Органи виконавчої влади зобов'язані розглядати звернення громадян, вчасно реагувати на них, забезпечуючи при цьому реалізацію важливого конституційного політичного права, визначеного в ст. 40 Конституції України. Сутність цього політичного права полягає в гарантованій державою можливості кожного громадянина безпосередньо звертатися, направляти індивідуальні та колективні письмові звернення до державних органів, органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб. Однією з форм звернення є пропозиції щодо поліпшення діяльності зазначених органів, або критику недоліків у їхній роботі, що є важливим

засобом виявлення правопорушень, усунення їхніх негативних наслідків та причин і умов, що їх породжують.

Важливою гарантією забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян є участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38 Конституції України). Виходячи з конституційних положень про однакові можливості у доступі громадян до державної служби та органів місцевого самоврядування громадян, на відповідний орган покладається обов'язок розглянути заяву громадянина, визначити, керуючись Законом України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р., чи відповідає дана особа вимогам, що висуваються до кандидата, який претендує на заняття конкретної посади, в необхідних випадках забезпечити проведення конкурсу тощо.

На місцеві державні адміністрації, які здійснюють виконавчу владу на місцях, згідно зі ст. 119 Конституції України покладається обов'язок забезпечувати додержання прав і свобод громадян. Це, у свою чергу, вимога. Зокрема, з метою забезпечення політичних прав і свобод громадян місцеві органи виконавчої влади зобов'язані надавати приміщення, площі для проведення зборів, мітингів демонстрацій.

Саме належне виконання зазначених завдань є важливою гарантією забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян, усуває можливі причини та умови порушення останніх.

Особливе місце в системі гарантування конституційних політичних прав і свобод громадян належить судовим органам. Конституційне право судового захисту прав і свобод людини і громадянина закріплене у ст. 55 Конституції України. Так, якщо громадянин вважає, що за якихось обставин мало місце порушення його політичних прав і свобод, відповідно до Конституції України він може звернутися до суду. Розглянувши заяву, суд повинен об'єктивно встановити всі обставини справи та притягти винних у порушенні конституційних політичних прав і свобод до юридичної відповідальності. У необхідних випадках поновлюються порушені права громадян, що є одним із шляхів їх забезпечення.

Норма ст. 15 Конституції України закріплює ідеологічні гарантії, тобто ідеологічні умови і засоби, що забезпечують здійснення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. В нашій державі відповідно до зазначеного положення суспільне життя ґрунтується на принципі

ідеологічного плюралізму, і жодна ідеологія не може бути обов'язковою.

Для безперешкодної реалізації конституційних політичних прав і свобод громадян важливе значення мають юридичні гарантії. Це, насамперед, визначені в ст. 22 та 157 Конституції України положення стосовно гарантованості конституційних прав і свобод та неможливості їхнього скасування чи обмеження. На практиці маємо непоодинокі факти порушення політичних прав і свобод громадян. З великою вірогідністю можна констатувати, що кожний громадянин хоча б раз у житті стикався з безпідставним зволіканням чи не реагуванням на звернення. У цих випадках у Конституції України передбачені норма ст.56 щодо відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної шкоди.

Юридичні гарантії знаходять своє вираження, по – перше, у встановленні правового режиму, а саме у порядку їх правомірної реалізації; по – друге, у визначенні юридичного змісту організаційно-правових засобів забезпечення правового режиму. Правові гарантії існують лише в комплексі з організаційними, а, по суті – це єдина система, складовими якої вони виступають. Організаційні гарантії виражаються у діяльності державних органів, громадських організацій, посадових осіб і громадян дотриманні правового режиму реалізації прав і свобод та застосування засобів його забезпечення.

Розглянуті гарантії здійснення політичних прав і свобод громадян є важливим елементом механізму забезпечення їх реалізації.

Одним з елементів механізму забезпечення реалізації політичних прав і свобод громадян є його юридичний склад. Юридичними елементами механізму реалізації політичних прав і свобод громадян є правові норми. Так, політичні права і свободи закріплені конституційними нормами ст. 36-40 та нормами інших законів. Реалізація політичних прав і свобод громадян, як зазначалося раніше, закріплюється в індивідуально-правових документах. Це акти використання, виконання та застосування права.

Призначення механізму забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян розкривається через систему функцій, за допомогою яких здійснюється вплив на суспільні відносини. Критерієм розмежування функцій механізму забезпечення політичних прав і свобод громадян служить їх соціально-юридична спрямованість, на основі чого можна виділити сприяючу (допоміжну), стимулюючу, превентивну, відновлювальну і виховну функції.

Сприяюча (допоміжна) функція механізму забезпечення політичних прав і свобод громадян виявляється у створенні державою практичних можливостей для безперешкодного користування зазначеними правами та свободами. Так, закріплена ст. 36 Конституції України норма розвиває та конкретизує положення ст. 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права щодо свободи асоціацій і передбачає, що право на свободу об'єднання є невід'ємним правом громадян України, яке гарантується Конституцією України. За радянських часів, в умовах панування моно ідеології, фактично існувала одна комуністична партія. На сьогодні в Україні зареєстровано більше 100 політичних партій, що є свідченням демократизації суспільства. Обмеження щодо діяльності політичних партій та громадських організацій визначаються нормою ст.37 Конституції України.

Якщо говорити про право громадян на участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати та бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38), сприяюча функція механізму забезпечення зазначеного права полягає у створенні державою належних умов громадянам щодо права кожного брати участь в управлінні своєю державою як безпосередньо, так і через вільно обраних представників, а також право на рівний доступ кожного до державної служби.

Реалізація політичного права на мирні збори, мітинги, вуличні походи та демонстрації не була б можливою без створення належних умов державою. По-перше, ніхто не може заборонити проведення даних заходів. По-друге, державні органи надають громадянам приміщення, площі, вулиці. Що стосується працівників міліції, то вони забезпечують громадський порядок, перекривають рух транспорту для просування колон тощо.

Нарешті, норма ст.40 Конституції України містить положення, згідно з яким всі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення, або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Стимулююча функція забезпечення політичних прав і свобод громадян полягає у спонуканні суб'єктів до правомірної поведінки.

Превентивна функція забезпечення політичних прав і свобод громадян спрямована на запобіжні заходи для недопущення будь-якої мож-

ливості порушення прав і свобод особи. Так, за порушення виборчих прав передбачена як кримінальна, так і адміністративна відповідальність. За відмову або несвоєчасний розгляд звернень громадян посадові особи несуть відповідальність включаючи позбавлення права займати відповідну посаду.

Відновлювальна функція механізму забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян має на меті поновлення порушених прав і свобод. Якщо громадянин вважає, що порушені його політичні права і свободи, він може безпосередньо звернутися з заявою до суду який повинен з'ясувати обставини та поновити порушені права громадян.

Виховна функція механізму забезпечення політичних прав і свобод громадян виражається у цілеспрямованому впливі на свідомість індивідів з метою переконання їх у цінності зазначених прав і свобод, формування непримиренного ставлення до їх порушень та вміння будь-якими дозволеними законом засобами захищати їх.

Для всебічного й об'єктивного аналізу дії механізму забезпечення політичних прав і свобод громадян необхідно розглянути основні форми, в яких здійснюється безпосередній процес забезпечення зазначених прав і свобод. Залежно від конкретних цілей і завдань, які ставляться перед механізмом забезпечення політичних прав і свобод громадян, формами забезпечення названих прав і свобод є зовнішні прояви взаємоузгодженого функціонування складових елементів механізму забезпечення, що спрямовані на перенесення закріплених в законі прав і свобод у дійсність. Вони відображають забезпечення реалізації політичних прав і свобод громадян, забезпечення охорони та захисту конституційних політичних прав і свобод громадян.

Нами визначено, що забезпечення реалізації конституційних політичних прав і свобод громадян – це форма забезпечення указаних прав і свобод, в якій відображається діяльність щодо створення належних юридичних і фактичних умов безперешкодного і найбільш повного використання соціальних благ, опосередкованих політичними правами і свободами, з метою максимального задоволення інтересів і потреб. У цій ланці механізму забезпечення прав і свобод залучаються всі його складові елементи: як суто юридичні, так і загальносоціальні.

На нашу думку, забезпечення охорони політичних прав і свобод, зміст якої виражає діяльність державних органів, спрямоване на запобігання будь-яких порушень політичних прав і свобод громадян шляхом витіснення негативних факторів

соціального середовища, що можуть спровокувати або полегшити порушення прав і свобод громадян. Охорона політичних прав і свобод, як профілактична діяльність націлена на безпосереднє утвердження правомірної поведінки, на формування соціально зрілої і відповідальної особистості, яка поважає соціальні норми, на формування у індивідів активної позиції та розвиток почуття громадського обов'язку. Засобами охорони політичних прав і свобод людини виступає цілеспрямована діяльність компетентних органів державної влади та різноманітних суспільних інституцій.

Механізм захисту конституційних політичних прав і свобод громадян – це форма забезпечення прав і свобод, яка відображає дію даного механізму, спрямовану на:

- припинення порушень політичних прав і свобод громадян;
- ліквідацію будь-яких перешкод, що виникають при їх здійсненні; відновлення порушених прав і свобод;
- притягнення особи, винної у скоєнні правопорушення, до юридичної відповідальності.

Через те, що захист конституційних політичних прав і свобод виступає необхідним і законним наслідком їх порушення, особливе місце в ньому посідає юридична відповідальність, яка виступає правовим засобом забезпечення охорони і захисту зазначених прав і свобод громадян і засобом забезпечення реалізації юридичних обов'язків. На відміну від попередніх форм забезпечення прав і свобод особи, забезпечення захисту порушених прав і свобод здійснюється переважно за допомогою юридичних засобів.

Фундаментальне значення для механізму реалізації конституційних політичних прав і свобод громадян має забезпечення. Термін «забезпечення» може розглядатися в двох значеннях: по-перше, як діяльність державних органів, громадських організацій, посадових осіб і громадян щодо здійснення своїх функцій, компетенції, обов'язків з метою створення оптимальних умов для суворого неухильного дотримання правових приписів та правомірного здійснення конституційних політичних прав і свобод; по-друге, як підсумок, результат цієї діяльності, що виражається в фактичній реалізації правових приписів, політичних прав і свобод громадян.

В юридичній літературі забезпечення прав і свобод розглядається як система загальних умов та спеціальних засобів, що забезпечують їх правомірну реалізацію [16, с. 195-196]. Гадаємо, що в даному випадку мова йде про поняття забезпечення прав і свобод у широкому значенні. Однак,

політичні, економічні, ідеологічні передумови і умови самі собою ще не забезпечують реалізацію прав і свобод особистості. Вони стають власне гарантіями лише через юридичну форму та організаційні зусилля держави і суспільства.

Важливим елементом механізму забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян є процес їх практичного втілення. Реалізація політичних прав і свобод означає певний процес, що дає реальну можливість одержати ті матеріальні й духовні блага, що закріплені в суб'єктивному праві. Цей процес передбачає наявність у суспільства, держави та інших суб'єктів права обов'язку забезпечити реалізацію права та певний рівень правосвідомості й правової культури у самого носія суб'єктивного права. Будь-який процес – це певна послідовність стадій, за допомогою яких досягається матеріалізація права та одержання матеріального чи духовного блага. Процес практичного втілення прав та обов'язків людини повинен базуватися на ряді принципів: а) простота в здійсненні людиною своїх прав та обов'язків; б) чітко визначений законодавством демократичний порядок їх здійснення; в) економія часу, соціальних зусиль і засобів у ході реалізації; г) ефективність такого процесу здійснення прав.

Простота в здійсненні людиною своїх прав та обов'язків передбачає наявність: а) зрозумілих і доступних для кожної людини правових приписів, що закріплюють процес здійснення прав і обов'язків; б) самих прав та обов'язків у вигляді можливих матеріальних і духовних благ та необхідних моделей поведінки людини; в) зобов'язаних суб'єктів забезпечення реалізації прав; г) відповідних коштів, що складають економічну основу здійснення прав; д) ефективних механізмів охорони, захисту та відновлення порушеного права та ін.

У рамках всієї системи гарантування прав і свобод людини і громадянина можна виділити спеціальні фактори, що складають підсистему організаційно-правового забезпечення останніх. У сфері реалізації прав і свобод організаційно-правові гарантії повністю співпадають зі всією системою гарантування, що дозволяє розглядати їх стосовно до цієї сфери як однозначні поняття.

Висновки. Отже, механізм забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян – це складний процес, сутність якого полягає в переведенні благ, які закріплені правовими нормами, зі стану можливого у стан дійсного користування особою з метою задоволення своїх розумних потреб. Механізм забезпечення конституційних політичних прав і свобод людини і громадянина являє собою відносно відокремлену сукупність конституційних елементів, за допомогою

яких в умовах додержання законності здійснюються їхні конституційні можливості, їх реалізація яка забезпечується державними органами.

На підставі викладеного можна дійти до висновку, що механізм забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян є комплексним поняттям та включає в себе:

1. Механізм реалізації – створення державою умов для реалізації конституційних політичних прав і свобод громадян (ідеологічні, економічні, політичні гарантії тощо).

2. Механізм охорони конституційних політичних прав і свобод пов'язаний із профілактикою

правопорушень в означеній сфері. Значне місце у цьому належить зверненням громадян стосовно реалізації політичних прав, діяльність контрольних та наглядових органів.

3. Механізм захисту, пов'язаний із діяльністю державних органів щодо виявлення правопорушень, їх припинення, притягнення винних до юридичної відповідальності, а також поновлення порушених політичних прав і свобод. Особлива роль у цьому процесі належить суду, прокуратурі та міліції. Притягнення до юридичної відповідальності має на меті яскраво виражену виховну функцію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Матузов Н.И., Малько А.В.; Теория государства и права. Курс лекций. М.: Юрист, 1997. 671 с.
2. Бобылев А.И., Балашенко С. А. Вопросы общей теории экологического права. Минск, 1991. 432 с.
3. Общая теория государства и права. Академический курс: В 2 т. / Учеб. для вузов. От. ред. М. Н. Марченко; МГУ им. Ломоносова. М.: Зерцало, 2000. Т. 2 : Теория права. 639 с.
4. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. Изд. 2-е, доп. и исправ. Под ред. В.Г. Стрекозова. М.: «Дабакхов, Ткачев, Димов», 1995. 378 с.
5. Общая теория права и государства: Учебник для юрид. Вузов / В.С. Афанасьев, В.В. Лазарев (ред). М.: Юрист, 1994. 366 с.
6. Лапка О.С. Соціально-правовий захист працівників міліції України (адміністративно-правовий аспект) : Автореф.дис...канд. юрид. наук: 12.00.07. / Академія державної податкової служби України. Ірпінь, 2003. 20 с.
7. Плетников Ю.К. Некоторые направления разработки теории исторического материализма. *Коммунист.* 1978. № 17. С. 9–12.
8. Паркин В.Ф. Социальный детерминизм как проблема развитого социализма. М.: Наука, 1981. 209 с.
9. Воеводин Л.Д., Краснов М.А., Федотов М.А. Конституционные права, свободы и обязанности советских граждан как объект системного анализа. Изв. вузов. *Правоведение.* 1982. № 2. С. 16–23.
10. Раствовщиков И.В. Обеспечение прав и свобод личности в СССР: Вопр. теории. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1988. 117 с.
11. Олійник А.Ю. Механізм, форми, методи та особливості забезпечення органами внутрішніх справ реалізації прав людини і громадянина: Лекція. Київ, Національна академія внутрішніх справ України, 1997. 32 с.
12. Свидерский В.И. Современные проблемы философской науки. Л., 1968. 188 с.
13. Григорьев Ф.А., Макаревич Н.С. О системном анализе предмета правового регулирования. *Вопросы теории государства и права.* Саратов, 1974. С. 67–75.
14. Керимов Д.А. Философские проблемы права. М., «Мысль», 1972. 472 с.
15. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
16. Словник іншомовних слів за редакцією члена–кореспондента АН УРСР О.С. Мельничука. К., 1974. 776 с.

REFERENCES:

1. Matuzov N.Y., Malko A.V. Teoriya gosudarstva y prava. Kurs lektsyi. [Theory of Government and Rights. Lecture course]. M.: Yuryst, 1997. 671 s.
2. Bobylev A.Y., Balashenko S.A. Voprosy obshchei teoryi ekologicheskogo prava [Questions of the general theory of environmental law]. Mynsk, 1991. 432 s.
3. Obshchaia teoriya gosudarstva y prava. Akademicheskyy kurs: V 2 t. / Ucheb. dlia vuzov. Ot. red. M. N. Marchenko; MNU im. Lomonosova [General theory of state and law. Academic course: In 2 volumes / Proc. for universities. From. ed. M. N. Marchenko; Moscow State University Lomonosov]. M.: Zertsalo, 2000. T. 2 : Teoriya prava. 639 s.
4. Khropaniuk V.N. Teoriya gosudarstva y prava. Yzd. 2-e, dop. y ysprav. / Pod red. V.H. Strekozova [Theory of Government and Rights. Ed. 2nd, add. and correct. / Ed. V.G. Strekozova]. M.: «Dabakhov, Tkachev, Dymov», 1995. 378 s.
5. Obshchaia teoriya prava y gosudarstva: Uchebnyk dlia yuryd. Vuzov / V.S. Afanasev, V.V. Lazarev (red) [General theory of law and state: Textbook for legal. Universities / V.S. Afanasiev, V.V. Lazarev (ed.)]. M.: Yuryst, 1994. 366 s.
6. Lapka O.S. Sotsialno-pravovyi zakhyst pratsivnykiv militsii Ukrainy (administrativno-pravovyi aspekt) : Avtoref. dys...kand. yuryd. nauk: 12.00.07. / Akademiia derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy [Socio-legal protection of police officers of Ukraine (administrative and legal aspect): Author's dissertation. jurid. Science: 12.00.07. Academy of State Tax Service of Ukraine]. Irpin, 2003. 20 s.
7. Pletnykov Yu.K. Nekotorye napravleniya razrabotky teoryy ystorycheskogo materyalizma [Some directions in the development of the theory of historical materialism]. *Kommunist.* 1978. № 17. S. 9–12.

8. Parkyn V.F. Sotsyalnyi determinyzm kak problema razvytoho sotsyalyzma [Social determinism as a problem of developed socialism]. M.: Nauka, 1981. 209 s.
9. Voevodyn L.D., Krasnov M.A., Fedotov M.A. Konstytutsyonnye prava, svobody y obiazannosti sovetskykh grazhdan kak ob'ekt systemnoho analiza [Constitutional rights, freedoms and obligations of Soviet citizens as an object of system analysis]. *Izv. universities. Jurisprudence – Yzv. vuzov. Pravovedenye*. 1982. № 2. S. 16–23.
10. Rastovshchikov Y.V. Obespechenye prav y svobod lychnosti v SSSR: Vopr. Teoryy [Ensuring the rights and freedoms of the individual in the USSR: Vopr. theories]. Saratov: Yzd-vo Sarat. un-ta, 1988. 117 c.
11. Oliinyk A.Iu. Mekhanizm, formy, metody ta osoblyvosti zabezpechennia orhanamy vnutrishnikh sprav realizatsii prav liudyny i hromadianyna: Lektsiia [The mechanism, forms, methods and features of ensuring the implementation of human rights and civil rights by law enforcement agencies: Lecture]. Kyiv, Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy, 1997. 32 s.
12. Svyderskyi V.Y. Sovremennye problemy fylosofskoi nauky [Modern problems of philosophical science]. L., 1968. 188 s.
13. Hryhorev F.A., Makarevych N.S. O systemnom analize predmeta pravovoho rehulyrovanyia [On the system analysis of the subject of legal regulation]. *Voprosy teoryy gosudarstva y prava – Questions of the theory of state and law*. Saratov, 1974. S. 67–75.
14. Kerymov D.A. Fylosofskie problemy prava [Philosophical problems of law]. M., «Mysl», 1972. 472 s.
15. Kolodii A.M., Oliinyk A.Iu. Prava liudyny i hromadianyna v Ukraini: Navch. posib [Human and civil rights in Ukraine: Textbook. way]. K.: Yurinkom Inter, 2003. 336 s.
16. Slovyk inshomovnykh sliv za redaktsiieiu chlena – korespondenta AN URSS O.S. Melnychuka [Dictionary of foreign words edited by the corresponding member of the Academy of Sciences of the USSR OS Melnichuk]. K., 1974. 776 s.